

УДК 340.132.1

Анатолій Матвійович ШУЛЬГА,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7634-3665>

ПЕРВИННІ ТЕРМІНОПОНЯТТЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОВЕДІНКИ РОБОТА І ЛЮДИНИ ПРИ ВСТАНОВЛЕННІ СУБ'ЄКТА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Існування *робототехніки* припускає, що вирішення правозастосовчої проблеми встановлення суб'єкта юридичної відповідальності (у подальшому – СЮВ) залежить від наявності або відсутності зв'язку *дій робота і дій людини*. Такий зв'язок є очевидним при функціонуванні *біотехнічних, інтерактивних* роботів, або *гібридних* роботів, коли вони функціонують в режимі «ручного управління» (управління людиною). У таких випадках СЮВ є *людина-оператор*. Але при функціонуванні *автономних роботів* (у подальшому – АР) прямого зв'язку між діями людини і АР немає, тому закономірно виникає питання про СЮВ при *протиправних наслідках* використання людьми АР.

Якщо ставити більш розгорнуто питання про основну актуальну юридичну проблему, обумовлену існуванням АР, то такою проблемою є проблема визначення за законом суб'єкта *недоговірної юридичної відповідальності* (майнової, немайнової) у випадку, коли певна *операціональна стадія процесу функціонування АР* (інакше кажучи, певна «автономна машинодія» або «автономна роботодія») та її *результат* мають ознаки *протиправної дії* та її *протиправного результату* («протиправної шкоди»).

У зазначеному контексті важливо сформувати *основи понятійного апарату*, що відображає юридичний характер *взаємодії* людини і робота. З огляду на потреби *юридичної практики*, на нашу думку, зазначений понятійний апарат має бути таким. Важливо розрізнявати наступні види роботів: 1) *матеріальні* роботи (у подальшому – МР); 2) *віртуальні* роботи (у подальшому – ВР); *неавтономні* роботи (у подальшому – НР); 2) *автономні* роботи (АР); 3) *гібридні* роботи (функціонують як НР, або як АР).

МР є фізичним об'єктом, об'єктом матеріального світу, який безпосередньо або опосередковано (використовуючи телескоп, бінокль, мікроскоп тощо) може сприйматись людиною через діяльність її сенсорної системи, органи чуття, може впливати на стан інших об'єктів матеріального світу й т. ін. Прикладом такого робота є будь-який *дрон*. Або – *наноробот*, який має «молекулярний розмір», концептуально розуміється як «машина», що виконує певні запрограмовані функції (приміром, у тілі людини виконує функцію доставки ліків по венам).

ВР – елемент *віртуальної реальності* як частини *об'єктивної реальності*, частина котрої (*віртуальна правова реальність* у формі віртуалізованого права, віртуалізованої юридичної практики й т. ін.), у свою чергу, є частиною сучасної «правової реальності (дійсності)», або, за іншою термінологією, – «сфери права» («віртуальна реальність у сфері права є передусім результатом інформатизації й електронізації сфер діяльності» людини [1], взаємозв'язку права й Інтернету, існування «інтернет-права» [2, с. 4].

ВР – змістовна складова *кіберпростору* («віртуального простору»), Інтернет-простору, представлена в *електронно-інформаційному середовищі* як його певна об'єкт-активна, діяльнісна форма, електронно-цифрова субстанція, інтерактивне утворення, предметно існуюче (як «річ для нас») як відповідний «*інтернет-бот*», «*www-бот*» тощо, тобто як *комп'ютерна програма*, що автоматично виконує певні дії («інтернет-дії») через інтерфейси, призначені для людей. Віртуальним роботом є, приміром, *спам-бот*, *софт-бот*, *чат-бот* (один із його видів – «віртуальний співрозмовник», програма-співрозмовник, котра імітує мовну поведінку людини при спілкуванні з одним, декількома співрозмовниками). Так, приміром, в усіх 50 штатах США *чат-бот* DoNotPay, створений із застосуванням технологій штучного інтелекту, надає безкоштовні юридичні консультації як «перший у світі робот-юрист» [3]. Як «негативний» приклад можна навести ситуацію, коли було проведено ВР («програмним роботом») успішну спробу закупівлі на «чорному ринку» через інтернет заборонених предметів, зокрема, наркотиків («екстазі») [4].

Якщо розрізнення МР і ВР є важливим насамперед з огляду на важливість присутності в правосвідомості юриста тих чи інших переважно *світоглядних понять*, то розрізнення НР, АР і

гібридних роботів є важливим власне з огляду на суто прикладне питання *правової кваліфікації поведінки людини* у контексті аналізу *співвідношення поведінки робота і людини*.

Поведінковою одиницею зовнішнього виразу функціонування НР є «роботодія людини-оператора». *Поведінковою одиницею* зовнішнього виразу функціонування АР є «автономна роботодія». Впровадження у науковий обіг понять *роботодія людини-оператора* і *автономна роботодія* («автономна машинодія») є доцільним з точки зору необхідності розрізнення, розмежування *дій людини* і *дій АР*.

Роботодія людини-оператора – це елемент (стадія, частина) юридично значущої дії (поведінки) людини, прямий прояв її свідомості і волі в поведінці керованого нею НР. Роботодія людини-оператора – це *дія людини як юридичний факт*. Роботодія людини-оператора – це *дія НР, спричинена дією людини-оператора*. Прикладом роботодії людини-оператора може бути керування польотом дрону, облаштованого відеокамерою з метою отримання певного відеозапису. В сучасних умовах зазначеного роду дії часто-густо демонструє *злочинна діяльність*, зокрема, – терористична. Так, в РФ «бандити готували теракти... з застосуванням дронів» [5]. Загалом на сьогодні у терористичній діяльності використовуються малорозмірні безпілотні літальні апарати (літакового, вертолітного типу) не тільки для розвідки, але і як зброю, знаряддя завдання шкоди, для здійснення суто бойової ударної дії (приклад: спроба атакувати російські військові об'єкти в Сирії 6.01.2018 р.) [6].

Автономна роботодія – це відносно самостійна юридично значуща дія АР, котра не є прямим поведінковим проявом свідомості і волі людини. Автономна роботодія не є дією людини як юридичним фактом. Автономна роботодія як юридичний факт являє собою відносно самостійний зовнішній прояв функціонування *штучного інтелекту* (програмного забезпечення) АР (поняття «свідомість», «воля») і АР – несумісні поняття).

За правовою кваліфікацією роботодія людини-оператора, як і автономна роботодія може бути *правомірною* або *протиправною*. У зв'язку з чим доцільно також розрізнявати *військово-бойові АР* і *цивільні АР* (промислові, сервісні, медичні АР тощо). На відміну від військово-бойових, цивільні АР не призначені для *правомірного завдання шкоди*. Спричинена АР «шкода» в її юридичному розумінні – це «майнова шкода», «моральна шкода», «тілесне ушкодження», «захворювання», «смерть» тощо.

З огляду на «бойові роботи і закони війни» і досвід «війни в Афганістані та Іраку» [7], відповідні *факти військової практики* свідчать, що проблема правомірності («законності») і протиправності («протизаконності») дій *військово-бойових АР* на сьогодні знаходиться, скажімо так, у стані її перманентної актуалізації. Приміром, першим варіантом першого у світі багатофункціонального бойового робота «Gladiator» (спільна розробка в США військового відомства і університетських науковців) дистанційно керує *оператор* за допомогою контролера PlayStation, але його *програмне забезпечення* оновлюється і може бути модернізованим до такого рівня, коли управління роботом повністю здійснюється *процесором* [8].

У випадку наявності шкоди, завданої *протиправною роботодією* питання про *суб'єкта юридичної відповідальності* на сьогодні вирішується з позиції «*de lege lata*» (з точки зору чинного закону, за чинним законом) або – «*de lege ferenda*» (з точки зору закону в якому є необхідність, за майбутнім, можливим законом). До кола відповідних актів *чинного* законодавства в Україні, як і в інших в пострадянських республіках, насамперед належать закони про «технічне регулювання», «безпеку дорожнього руху», «захист прав споживачів», Цивільний кодекс, Повітряний кодекс (зі змінами щодо використання безпілотних повітряних апаратів). Щодо сфери потенційно майбутнього законодавства про робототехніку, то, приміром, в РФ підготовлено «законопроект про розумні роботи (роботи-агенти)» [9], Резолюція Парламенту ЄС «Норми цивільного права про робототехніку» від 16.02.2017 р. (п. 59) ставить питання (є *дискусійним*, було [10, с. 516] і є [11] предметом *критики*) про можливість існування такого *суб'єкта* права і правовідносин як *електронна особа* («в перспективі... автономні роботи можуть створюватися як електронні особи і нести відповідальність за заподіяну ними шкоду в тих випадках, коли вони приймають рішення автономно»).

Список бібліографічних посилань

1. Бистрова Ю. В. «Віртуалізація» у праві: сучасне праворозуміння та проблеми термінологічної визначеності // Теорія та практика сучасної юриспруденції : матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25 жовт. 2017 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. С. 143–145.
2. Рассолов И. М. Право и Интернет. Теоретические проблемы. М. : Норма, 2009. 383 с.
3. Первый в мире робот-юрист стал доступен во всех 50 штатах США // БУКВЫ : сайт. URL: <https://bykvu.com/bukvy/70631-pervyj-v-mire-robot-yurist-stal-dostupen-vo-vsekh-50-shtatakh-ssha> (дата звернення: 19.03.2019).

4. What happens when a software bot goes on a darknet shopping spree? URL: <https://www.theguardian.com/technology/2014/dec/05/software-bot-darknet-shopping-sprees-random-shopper> (дата звернення: 20.09.2018).
5. Террокоптер: как бандиты с помощью дрона хотели взорвать МВД и ФСБ // СМІ2 : сайт. URL: <https://smi2.ru/article/44975560> (дата звернення: 19.03.2019).
6. Минобороны об атаке российских баз в Сирии дронами: с такими технологиями террористы могут нанести удар в любой стране // Комсомольская правда : сайт. URL: <https://www.crimea.kp.ru/daily/26777.1/3812592/> (дата звернення: 19.03.2019).
7. Singer P. W. Military Robots and the Laws of War. URL: <https://www.thenewatlantis.com/publications/military-robots-and-the-laws-of-war> (дата звернення: 20.09.2018).
8. Правовые вопросы ближайшего будущего: роботы-убийцы // Право.RU : сайт. URL: <https://pravo.ru/review/view/94866/> (дата звернення: 19.03.2019).
9. Незнамов А. В., Наумов В. Б. Вопросы развития законодательства о робототехнике в России и в мире. *Юридические исследования*. 2017. № 8. С. 14–25. URL: http://e-notabene.ru/lr/article_23292.html (дата звернення: 19.03.2019).
10. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). М. : Аванта+, 2001. 380 с.
11. Незнамов А. Новые законы робототехники: как в Европе регулируют права роботов // Популярная механика : сайт. URL: <https://www.popmech.ru/technologies/379112-novye-zakony-robototekhniki-kak-v-evrope-reguliruyut-prava-robotov/> (дата звернення: 19.03.2019).

Одержано 21.03.2019

УДК 342.5

Олена Геннадіївна ЮШКЕВИЧ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0024-6070>

ОСОБЛИВОСТІ ВІДЕОФІКСАЦІЇ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» [1] суттєво змінено зміст основних процесуальних кодексів України, в тому числі стосовно забезпечення повного фіксування судового засідання та процесуальних дій за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів.

Ця новела викликало занепокоєння суддівської спільноти, оскільки, як виявилось, далеко не всі суди мають можливості для повної реалізації вимог процесуальних кодексів України, особливо КПК України, щодо фіксації судових засідань. У судах скаржаються на низьку якість роботи обладнання, брак дисків, залів тощо.

Питання щодо забезпечення судів технічними засобами фіксування судового процесу з можливістю відеозапису судового засідання вирішується ДСА України протягом останніх кількох років. Так, ще у 2016 р. за результатами проведення відкритих торгів було придбано першу партію технічних засобів фіксації судового засідання з можливістю записування та відтворення звуку й зображення. Разом із цим обладнанням ДСА України було передано право на встановлення та використання в судах необмеженої кількості ліцензій програмного забезпечення «Акорд» з можливістю фіксування судового процесу в режимі звуко- та відеозапису [2].

З метою використання цієї програми ДСА України всім судам доручено забезпечити її встановлення на всіх наявних у судах технічних засобах фіксації судового процесу (ТЗФСП), а також забезпечити придбання нових ТЗФСП із подальшим встановленням на них зазначеного програмного забезпечення. При цьому для можливості ПЗ «Акорд» здійснювати функцію відеозапису територіальним управлінням ДСА України та судам доручено протягом 2016–2018 рр. забезпечити доукомплектування наявних у судах ТЗФСП необхідним для цього обладнанням (камерами, платами відеозахвату тощо).

За оперативними даними, на сьогодні забезпеченість місцевих та апеляційних судів технічними засобами фіксації складає 4880 одиниць, що становить 83% від штатної чисельності